

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота

3

економічної теорії

на тему:

«Вплив державного боргу на економіку України»

Студента II курсу ,групи ФБС-21

Тихого Ігоря

Керівник: кандидат економічних наук,

Сліпченко Т.О.

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ECTS _____

Тернопіль – 2017 р.

План

Вступ

Розділ 1. Теоретико-концептуальні засади сутності державного боргу, його впливу на соціально-економічний розвиток держави

Розділ 2. Чинники формування державного боргу України. Аналіз структури та динаміки державного боргу України

Розділ 3. Напрямки вдосконалення управління державним боргом України

Висновки

Список використаної літератури

Зміст

1. Вступ.....	4
2. Теоретико-концептуальні засади сутності державного боргу, його впливу на соціально-економічний розвиток держави	6
3. Чинники формування державного боргу України. Аналіз структури та динаміки державного боргу України	9
4. Напрямки вдосконалення управління державним боргом України.....	21
5. Висновки.....	24
6. Список використаної літератури.....	25

Вступ

Актуальність теми. В умовах постійного бюджетного дефіциту мобілізація коштів до Державного бюджету стає одним з першочергових завдань, що стоять перед усіма державними органами влади і управління, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами. Тому на сьогодні дуже важливо і актуально в Україні ефективно управляти державним боргом.

Необхідність в додаткових коштах для покриття бюджетного дефіциту в багатьох країнах світу вимушує уряди держав звертатись до додаткових джерел фінансування, таких як кредити. Проте сучасний стан фінансової кризи можна охарактеризувати як кризу надмірної заборгованості. Саме тому вирішення питань щодо неефективності структури боргу, раціонального використання залучених коштів, швидких темпів зростання обсягів зовнішніх запозичень держави, удосконалення механізму управління державними зобов'язаннями повинні бути одними із найпріоритетнішими завданнями грошово-кредитної політики кожної держави.

Державний борг деформує економіку, гальмує розвиток реальних економічних процесів і в кінцевому рахунку не дозволяє ефективно розвиватися країні, оскільки значний тягар лягає на державний бюджет.

Значні розміри внутрішнього та зовнішнього боргу, а також зростання витрат по його обслуговуванню посилює актуальність самої проблеми державного боргу та необхідність пошуку шляхів вдосконалення управління ним.

Як свідчить досвід розвинутих країн, чим обтяжливішим стає для держави нагромаджений зовнішній та внутрішній борг, тим його обслуговування істотніше включається у взаємодію з функціонуванням економіки та її фінансової системи.

Важливою перешкодою налагодженню належної стратегічної ефективності боргової політики в Україні є відсутність цілісної системи законодавчого забезпечення регулювання витрат з обслуговування і погашення

державного боргу. Зволікання із прийняттям базового закону про державний борг призводить до виникнення суперечностей між положеннями окремих нормативних актів з питань погашення і обслуговування державного боргу.

В економіці України державний борг все більше набуває характеру не лише фінансової, але і соціально-політичної проблеми, яка прямо пов'язана з проблемою економічної безпеки країни. Крім того важливого значення набуває питання управління та обслуговування державного боргу в контексті тих економічних труднощів, які переживає Україна, що обумовило актуальність вибраної теми дослідження.

Дослідженням економічної природи та сутності державного боргу, аналізу тенденцій його розвитку була присвячена низка наукових праць таких вітчизняних науковців як : Балабанов А., Бондарук Т., Василик О., Вахненко Т., Васишин Р., Заверуха П., Загорський В., Корнеєв В., Кудряшов В., Кучер Г., Козюк В., Лісовенко В., Лютий І., Онищук Я., Пасічник Ю., Степаненко В., Сарановський О., Харлановський П., Юрій С.

Мета дослідження полягає у вивченні та аналізі основних тенденцій та специфічних особливостей формування державного боргу України та розробці на цій основі практичних рекомендацій щодо перспектив його оптимізації.

Для досягнення поставленої мети у роботі передбачається вирішення ряду **завдань** головними з яких є:

- охарактеризувати сутність державного боргу, його впливу на соціально-економічний розвиток держави;
- визначити чинники формування державного боргу України;
- проаналізувати структуру та динаміку державного боргу України;
- описати напрямки вдосконалення управління державним боргом України.

Об'єктом курсової роботи є державний борг України.

Предметом дослідження виступають економічні відносини, що виникають в процесі формування державного боргу в Україні.

Розділ 1. Теоретико-концептуальні засади сутності державного боргу, його впливу на соціально-економічний розвиток держави

В реаліях української економіки державний борг тісно пов'язаний із економічною безпекою держави, адже поглиблює виникнення не лише фінансових, а й соціально-політичних проблем.

Для кращого розуміння матеріалу пояснимо значення термінів: «державний борг», «гарантований борг», «внутрішній борг», «зовнішній борг».

Державний борг — це сукупність усіх боргових зобов'язань держави перед своїми кредиторами. Величина державного боргу, динаміка й темпи його зміни відображають стан економіки і фінансів держави, ефективність функціонування державних структур [11].

Гарантований борг - це загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів господарювання - резидентів України щодо повернення отриманих та непогашених станом на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями.

Внутрішній державний борг — це сукупність зобов'язань держави перед резидентами, тобто заборгованість держави всім громадянам, які тримають внутрішні державні облігації.

Зовнішній державний борг — це сукупність боргових зобов'язань держави, що виникли в результаті запозичень держави на зовнішньому ринку.

Його економічна суть найбільш повно розкривається через виконання наступних двох функцій, а саме: фіскальної (залучення потрібних коштів для покриття бюджетного дефіциту) та регулятивної (регулювання обсягів грошової маси шляхом проведення НБУ операцій купівлі-продажу державних цінних паперів).

Теоретичні питання щодо сутності державного боргу вітчизняні вчені досліджують постійно. В науковій літературі з питань державних фінансів можливо знайти різні або близькі за змістом точки зору на сутність державного боргу. Сума його складається з усіх випущених і непогашених зобов'язань держави як внутрішніх, так і зовнішніх, включаючи гарантії за кредитами, що

надаються іноземним позичальникам, місцевим органам влади, державним підприємствам [11]. Значне збільшення державного боргу в довгостроковій перспективі має самі негативні наслідки для функціонування як соціальної політики держави, так і політики щодо економічного розвитку. Особливо негативне значення для економіки країни має зовнішній державний борг та борг, що виникає у суб'єктів господарювання, особливо у фінансовій сфері, наприклад, в банківському секторі. Кінцевим соціально-економічним підсумком державного боргового фінансування є те, що життя сучасного покоління помітно може покращитися, але тягар наслідків поточного бюджетного дефіциту ляже в основному на майбутні покоління[3].

Для фінансування своїх потреб держава може мобілізувати додаткові фінансові кошти у формі державного кредиту. У цьому випадку держава стає позичальником, а інші економічні суб'єкти країни, зокрема населення і підприємницькі структури та інші держави, їх фінансово-кредитні установи, міжнародні фінансово-кредитні організації — кредиторами. Використання позикових фінансових ресурсів державою та її економічними суб'єктами забезпечує формування боргів та відсотків за позикові кошти.

Державний борг формується як за сумою зобов'язань самої держави, так і за сумою тих зобов'язань, де держава виступає гарантом, тобто в реальності вона не є позичальником, але вимушена надавати гарантії за зобов'язаннями економічних суб'єктів, перш за все, державних підприємств, організацій, установ щоб вони мали можливість запозичувати кошти на внутрішньому або зовнішньому фінансовому ринку для здійснення відповідних фінансово-економічних заходів щодо своєї операційної або інвестиційної діяльності. Існування державного боргу в умовах ринкової економіки є об'єктивним економічним явищем, обумовленим необхідністю виконання самою державою та її агентами різних суспільних функцій. Водночас фінансові потреби суспільного розвитку набагато більші, ніж та сума фінансових ресурсів, яку вдається мобілізувати державі та її економічним суб'єктам на момент реальної потреби в грошових коштах. Небажання держави та її економічних суб'єктів

жити відповідно існуючим фінансовим можливостям є основною причиною виникнення державного боргу [6]

Завдяки зростанню бюджету держава поступово забезпечувала відповідні заходи щодо економічного і соціального регулювання стану країни і її регіонів. Бюджет відображає відносини розподілу і перерозподілу, опосередковує рух грошової маси. Через бюджет здійснюються фінансування заходів економічного і соціального розвитку, що мають загальнодержавне значення, перерозподіл частини фінансових ресурсів між адміністративно-територіальними одиницями країни з метою вдосконалення структури суспільного виробництва й забезпечення соціальних гарантій населенню. Проте необхідно зазначити, що в Україні бюджетні ресурси обмежені, а тому постійно триває пошук додаткових джерел наповнення державного й місцевих бюджетів для забезпечення життєдіяльності суспільства. З метою додаткового залучення фінансових ресурсів Україна постійно вдавалася до державних запозичень, обсяги яких постійно зростали [4].

Розмір державного боргу країни є важливим показником її економічного та фінансового стану та перспектив розвитку країни. Тенденція до зростання державного боргу України простежується упродовж останніх трьох років, її визначають високі валютні ризики зовнішньої заборгованості, нестабільна ситуація з рефінансуванням боргів попередніх років, а також тиск боргових виплат на державні фінанси.

Дослідження стану державного боргу в Україні засвідчили про стрімке зростання його обсягів, що негативно впливає на стан соціально-економічних процесів та економічну безпеку держави. Застосування оптимізаційних заходів у вирішенні проблем боргової політики потребують формування ефективної системи управління державним боргом, складовими якої мають бути дієві принципи, функції та методи управління, що будуть направлені на об'єкт управління задля досягнення державою поставленої мети у процесі управління державним боргом України.

Розділ 2. Чинники формування державного боргу України. Аналіз структури та динаміки державного боргу України

Державному боргу в сучасних умовах, приділяється значна увага. Об'єктивно це обумовлено необхідністю забезпечувати фінансову спроможність держави, а також різних економічних суб'єктів, що з нею пов'язані через сукупність фінансово-економічних відносин.

Основними причинами виникнення та зростання державного боргу в Україні є дефіцит державного бюджету та постійний дефіцит платіжного балансу країни, тому що, державні запозичення проводяться з метою покриття того самого бюджетного дефіциту на державному і регіональному рівнях. Для фінансування дефіциту Державного бюджету України залучаються кошти міжнародних фінансових організацій [15].

Державний борг формується під впливом як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. До перших з них можна віднести несприятливий інвестиційний клімат, трансформаційний склад виробництва і звуження на цій основі податкової бази, від'ємне сальдо торговельного балансу, переважання застарілої технологічної бази із значною мірою морального старіння і фізичного зношування основного капіталу, уповільнені темпи виробничого відтворення. Суб'єктивні фактори пов'язані з ситуативними прорахунками у тактиці проведення реформ і фактичною відсутністю стратегії щодо розвитку фінансового ринку.

Для залучення державою додаткових фінансових ресурсів існують певні фінансові механізми. Характер і умови таких зобов'язань у кожному конкретному випадку визначає Уряд України за погодженням з Національним банком України. В першу чергу йдеться про зобов'язання з випуску державних цінних паперів [6].

Найпоширенішим способом реалізації державного кредиту є державна внутрішня позика, що оформляється в облігаціях внутрішніх державних і місцевих позик. Чинне законодавство визначає облігацію як цінний папір, що засвідчує внесення її власником грошових коштів і підтверджує

зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного папера в передбачений в ньому строк з виплатою фіксованого процента (якщо інше не передбачено умовами випуску). Облігації усіх видів розповсюджуються серед підприємств і громадян на добровільних засадах.

Національний банк України — виконує обов'язки генерального агента з обслуговування випуску та погашення державних облігацій, забезпечує організаційну сторону функціонування ринку державних цінних паперів, у тому числі проводить аукціони, погашення, підготовку необхідних документів та інше. Він бере активну участь у роботі ринку як дилер. Ця функція дає йому змогу, по-перше, проводити операції купівлі-продажу облігацій від свого імені і за свій рахунок з метою здійснення грошово-кредитної політики і, по-друге, концентрувати попит і пропозицію інвесторів по всій Україні через свої територіальні установи.

Державна заборгованість – одна з характеристик сучасних національних економік, оскільки майже неможливо знайти державу, яка була б спроможна обходитися без запозичень. Використання державою позик зумовлено нестачею власних фінансових ресурсів, необхідних для виконання боргових зобов'язань, покриття дефіциту державного бюджету, фінансування проектів. За умови ефективного використання залучені ресурси можуть стати позитивним чинником економічного зростання. Проте в іншому випадку збільшення заборгованості може призвести до фінансової кризи, порушити макроекономічну стабільність в державі [2].

Згідно офіційних даних НБУ починаючи з 2008 року зовнішній борг інтенсивно зростає:

01.01 2008 рік борг становив 79 955 млн. дол. США (або 1719 \$ на одну людину)

01.02 01.01 2010 рік борг становив 101 659 млн. дол. США (або 2245 \$ на одну людину)

01.03 01.01 2011 рік борг становив 117343 млн. дол. США (або 2558 \$ на одну людину)

01.04 01.01 2014 борг становив 142 079 млн. дол. США (або 3123, \$ на одну людину)

Після Революції Гідності казначейські рахунки "бюджету" були пусті і Уряд Яценюка, а потім Гройсмана були вимушені проводити не популярні реформи, які були направлені в тому числі на зменшення видатків з державного бюджету та оздоровлення публічних фінансів країни. Результатом їх діяльності стало зменшення державного боргу країни за останні два роки.

01.01 2015 рік борг становив 126308 млн. дол. США (або 2888 \$ на одну людину)

01.01 2016 борг становив 118 729 млн. дол. США (або 2771, \$ на одну людину) На 01.07.2016 борг зменшився до 114.966 млн.дол США

Як бачимо, маємо очевидну динаміку до скорочення зовнішнього боргу, яка стала можливою завдяки продуманій макроекономічній політиці останніх Урядів. Очевидно що зараз політика жорсткої бюджетної економії б'є по самим вразливим верствам населення. Але в середньостроковій перспективі вона дозволить оздоровити публічні фінанси країни, перезапустити економіки та підвищити соціальні стандарти населенню, що ми наразі і бачимо в проекті бюджету 2017 року [27].

Тому дуже важливо коли політики та експерти виступають на ефірах користуватися реальними цифрами та показниками, адже суспільство потребує правдивої інформації, а не чергової порції зради з метою підвищення власних рейтингів.

Структурно державний борг України складається з внутрішнього і зовнішнього. Державний зовнішній борг — це боргові зобов'язання держави перед нерезидентами щодо повернення позичених коштів (основна сума боргу) та відсотків за ними. Внутрішній борг держави може виникати в результаті емісії цінних паперів: облігацій, казначейських зобов'язань тощо.

Обсяг державного та гарантованого державою боргу України протягом 2013-2015 років наведено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Державний і гарантований державою борг України за 2013-2015 рр.

[18]

Дата	Загальний борг		Зовнішній борг		Внутрішній борг	
	Сума, млн. грн.	Приріст у%	Сума, млн. грн.	Приріст у%	Сума, млн. грн.	Приріст у%
на 01.01.2013	515510,6	-	308999,8	-	206510,7	-
на 01.01.2014	584114,1	13,3	300025,4	-2,9	284088,7	37,6
на 01.01.2015	1100564	88,4	611697,1	103,9	488866,9	72,1
на 01.01.2016	1572180,2	42,9	1042719,6	70,5	529460,6	8,3

Аналізуючи дані таблиці 2.1, слід відзначити, що з початку 2014 року загальний обсяг державного та гарантованого державою боргу збільшився з 584114,1 млн. грн. до 1100564,0 млн. грн. станом на 01.01.2015 року, тобто його приріст становить 88,4%. Станом на 01.01.2014 року приріст зовнішнього боргу по відношенню до попереднього періоду склав -2,9%, але вже на 01.01.2015 по відношенню до 01.01.2014 приріст склав 103,9%. Станом на 01.01.2016 загальний державний борг України склав 1572180,2 млн. грн., а у процентному відношенні збільшився у порівнянні з попереднім роком на 42,9%.

Також проаналізуємо та порівняємо динаміку загального державного боргу і валового внутрішнього продукту України протягом 2013-2015 року, так як від цієї динаміки залежить безпечний рівень боргу, при якому держава може своєчасно і в повному обсязі виконувати свої боргові зобов'язання без допомоги міжнародних фінансових організацій (чи інших суб'єктів), без проведення реструктуризації цих зобов'язань чи оголошення дефолту, а також здійснювати державні запозичення на ринках капіталу за прийнятними відсотковими ставками (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2.

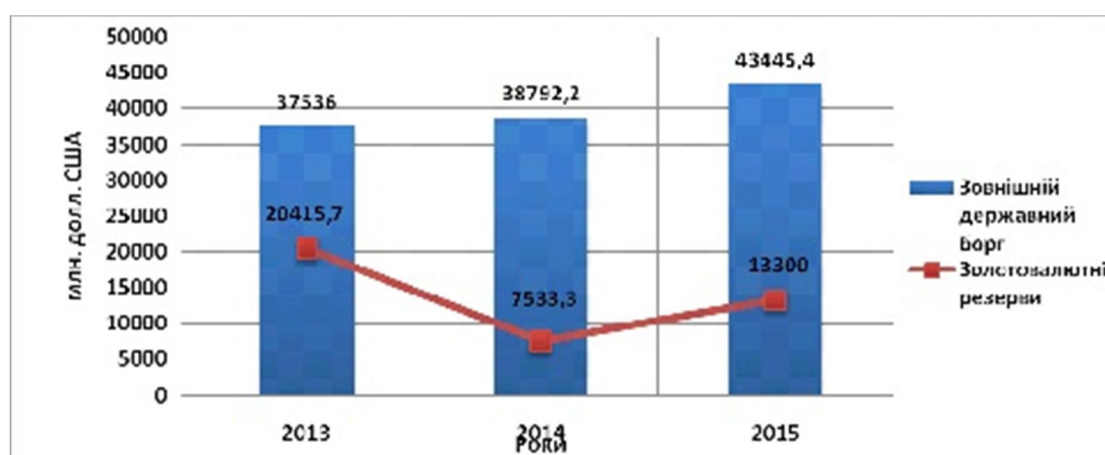
Загальний державний борг і номінальний ВВП України за 2013-2015

рр. [18]

Загальний борг		Номинальний ВВП		Співвідношення (держборг / ВВП), %
Дата	Сума, млн. грн.	Дата	Сума, млн. грн.	
на 01.01.2014	584114,1	за 2013	1454931	40,1
на 01.01.2015	1100564	за 2014	1566728	70,2
на 01.01.2016	1572180,2	за 2015	1979458	79,4

Аналіз таблиці 2.2, показав, що з 2013-2015 рр. співвідношення загального держборгу до ВВП було різним, але можемо побачити загальну тенденцію зростання держборгу по відношенню до ВВП. Згідно з вітчизняними і іноземними дослідженнями економічно безпечний рівень державного і гарантованого державою боргу для України наразі становить близько 35% від ВВП. Такий висновок базується на статистиці настання дефолтів у країнах з ринками, що формуються. З 2010 року державний і гарантований державою борг знаходиться близько свого критичного рівня. На початок 2014 року загальний державний борг по відношенню до ВВП становив 40,1%. Протягом останніх років дане співвідношення неухильно зростає, а на початок 01.01.2016 дане співвідношення склало 79,4%.

Проаналізуємо співвідношення зовнішнього державного боргу до золотовалютних резервів України протягом 2013-2015 років (рисунок 1). Зовнішній державний борг помітно випереджає золотовалютні резерви України, і на 01.01.2016 він перекрився ними лише на 30,6%.

Рис. 2.1 - Динаміка зовнішнього державного боргу та золотовалютних резервів України за 2013-2015 рр. [19]

Ми вважаємо, що головною першопричиною виникнення і збільшення державного боргу є хронічний дефіцит державного бюджету України. Визначені обсяги державного боргу та відношення його до ВВП дозволяють координувати основну стратегію соціально-економічного розвитку держави, тому вкрай важливо забезпечити перевищення темпів зростання ВВП над темпами росту державного боргу, особливо зовнішнього.

Розглянемо валютну структуру державного боргу України за допомогою даних, наведених в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Валютна структура державного боргу України за 2016 р.[18]

№	Назва валюти	Розмір у структурі боргу, %
1.	Гривня	42,9
2.	Долар США	32,6
3.	ЄВРО	3,6
4.	СПЗ	20,9

Дані, наведені в таблиці 2.3. свідчать, що, найбільшу частку у структурі державного боргу України у 2016 р. займають національна валюта — гривня (42,9%), долар США – (32,6%) та СПЗ (сума специфічних вартостей чотирьох валют, курси їх визначаються до долара США) на підставі валютного курсу, що котирується зараз на Лондонському ринку — (20,9%). Найменша частка приходить на євро, що склало 3,6% [27].

Таким чином, можна стверджувати, що в Україні спостерігається зростання показників державного боргу. Причому суттєвою проблемою державного боргу України є високий рівень валютного ризику, що обумовлено значною питомою вагою зовнішнього боргу в загальній заборгованості держави. Залежно від ситуації на внутрішньому і міжнародному фінансових ринках слід використовувати можливості виваженого трансформування

зовнішнього боргу у внутрішній, що, у свою чергу, вимагає від уряду та НБУ вжиття ефективних заходів щодо радикального удосконалення внутрішнього фінансового ринку.

Водночас, з метою послаблення боргового тиску на бюджет і платіжний баланс Україна має домагатися укладення угод з кредиторами щодо реструктуризації боргу на умовах зменшення боргових виплат та обміну боргових зобов'язань держави на майнові активи.

Розглянемо детальніше структуру внутрішнього державного боргу України за допомогою даних, наведених в таблиці 2.4..

Таблиця 2.4.

Структура внутрішнього державного боргу України за 2016 р.[18]

Показники	%
Внутрішній борг	100,00
1. Заборгованість перед юридичними особами	57,32
Казначейські зобов'язання	0,22
ОВДП (5 - річні)	16,33
ОВДП (4 - річні)	0,81
ОВДП (3 - річні)	2,94
ОВДП (2 - річні)	3,22
ОВДП (18 - місячні)	5,67
ОВДП (12 - місячні)	0,90
ПОВДП 2000 року	27,24
2. Заборгованість перед банківськими установами	42,68
Національний банк України	42,68

Крім того, ємність внутрішнього ринку капіталу недостатня для задоволення потреб у фінансуванні державного бюджету, внаслідок чого план державних внутрішніх запозичень впродовж 2012-2016 рр. не виконувався [28].

За таких умов Кабінет Міністрів України був змушений здійснювати запозичення в іноземних валютах.

Варто зазначити, що управління державним внутрішнім боргом в Україні здійснює Міністерство фінансів у порядку, погодженому з Національним банком, який як безпосередній учасник ринку державних цінних паперів виконує обов'язки: генерального агента Міністерства фінансів України з

обслуговування розміщення ОВДП та проведення платежів за ними; контролюючого органу; депозитарію за облігаціями внутрішньої державної позики, що випущені у вигляді записів на рахунках у системі електронного обігу цінних паперів.

Управління зовнішнім боргом — процес циклічний і багатостадійний, який включає три стадії: залучення, розміщення (використання) і погашення (виплата процентів і основної частини боргу) [27].

Суттєвою проблемою державного боргу України є високий рівень валютного ризику, так як кредити беруться в доларах і на довгостроковий термін. Розглянемо валютну структуру зовнішнього боргу України на основі даних, наведених в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Валютна структура зовнішнього боргу України у 2016 р. в розрізі секторів економіки та за початковим терміном до погашення [19]

Сектори економіки	Долар США	ЄВРО	Спец. права запозичення	Рос. рубль	Укр. гривня	Інші
Сектор державного управління	53,4	6,4	33,2	-	4,6	2,4
Короткострокові	84,6	-	-	-	15,4	0,0
Довгострокові	49,9	7,2	36,9	-	3,4	2,6
Довгострокові	0,1	-	99,9	-	-	-
Банки	89,6	5,3	-	0,3	3,0	1,8
Короткострокові	68,4	13,7	-	1,2	14,0	2,7
Довгострокові	93,6	3,7	-	0,1	1,0	1,6
Інші сектори	78,2	16,6	-	3,5	0,9	0,8
Короткострокові	77,5	14,3	-	8,0	0,0	0,2
Довгострокові	78,7	17,9	-	0,9	1,4	1,1
Прямі інвестиції:	66,6	30,7	-	1,4	-	1,3
Валовий зовнішній борг	70,5	11,2	13,3	1,6	2,1	1,3

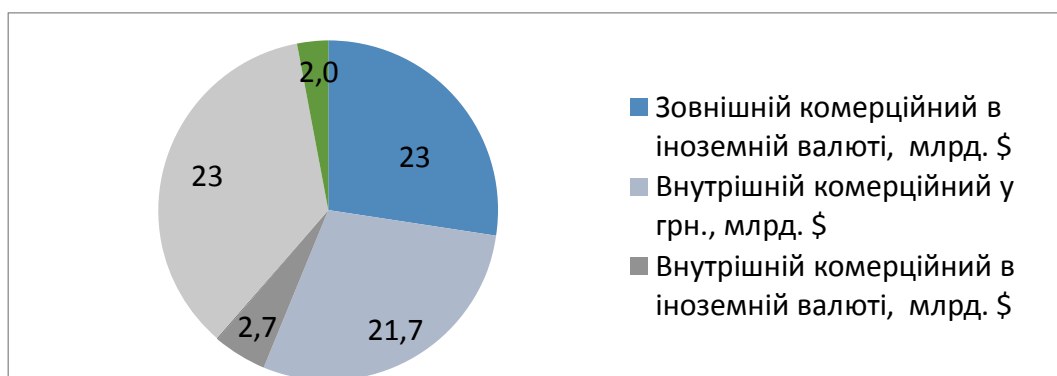

Як свідчать дані таблиці 2.5, валовий зовнішній борг на 70,5% складається з долара, 11,2% — з ЄВРО і лише — 2,1% з гривні. Щодо секторів економіки, то видно, що найбільше кредитів в доларах беруть банки — 89,6%, а найменше органи грошово-кредитного регулювання, які на 99,9% користуються спеціальними правами запозичення. Незначним є відсоток запозичень у гривні.

Обсяг зовнішнього боргу України впродовж усього періоду (з часу отримання перших кредитів включно до 2016 року) постійно зростає. Зокрема, з 2011 року обсяг зовнішнього боргу почав зростати дуже високими темпами, в тому числі, і за рахунок отримання нових кредитів та розміщення на зовнішніх фінансових ринках державних боргових зобов'язань .

Таким чином, внутрішній та зовнішній борг України швидко зростає і тому його обслуговування стає окремою вагомою статтею бюджетних витрат. Причому, виплати процентів по позикам посідають одне з перших місць серед витрат державного бюджету.

Показники щодо державного боргу України у 2016 р. наведемо у таблиці 2.6.

Рис. 2.2. Структура державного та гарантованого державою боргу в розрізі типів кредиторів станом на 31.12.2016 [19]

Таблиця 2.6.

Структура державного та гарантованого боргу на 31.12.2016 рр.

[18]

Структура державного та гарантованого державою боргу на 31.12.2016	
Зовнішній комерційний в іноземній валюті, млрд. \$	18,4
Внутрішній комерційний у грн., млрд. \$	19,3
Внутрішній комерційний в іноземній валюті, млрд. \$	3,4
Внутрішній офіційний у грн., млрд. \$	0,1
Зовнішній офіційний в іноземній валюті, млрд. \$	23,8
Запозичення під держ. гарантії США, млрд. \$	2,0
ВСЬОГО млрд.\$	67,0

Як свідчать дані таблиці 2.6, Україна повинна буде виплатити за зобов'язаннями перед МВФ у 2016 році близько \$67 млрд.

Станом на 31 грудня 2016 року державний та гарантований державою борг України становив 1.929,76 млрд.грн. або 70,97 млрд.дол.США, в тому числі: державний та гарантований державою зовнішній борг – 1.240,03 млрд.грн. (64,26% від загальної суми державного та гарантованого державою

боргу) або 45,60 млрд.дол.США; державний та гарантований державою внутрішній борг – 689,73 млрд.грн. (35,74%) або 25,37 млрд.дол.США.

Державний борг України становив 1.650,83 млрд.грн. (85,55% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 60,71 млрд.дол.США. Державний зовнішній борг становив 980,19 млрд.грн. (50,79% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 36,05 млрд.дол.США. Державний внутрішній борг становив 670,65 млрд.грн. (34,75% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 24,66 млрд.дол.США.

Гарантований державою борг України становив 278,93 млрд.грн. (14,45%) або 10,26 млрд.дол.США, в тому числі: гарантований зовнішній борг – 259,84 млрд.грн. (13,47%) або 9,56 млрд.дол.США; гарантований внутрішній борг – 19,08 млрд.грн. (0,99%) або 0,70 млрд.дол.США.

Протягом січня-грудня 2016 року сума державного та гарантованого державою боргу України збільшилася у гривневому еквіваленті на 357,58 млрд.грн., при цьому у доларовому еквіваленті державний та гарантований державою борг збільшився на 5,47 млрд.дол.США. Основною причиною таких змін є здійснення фінансування державного бюджету за рахунок державних запозичень, капіталізація ПАТ КБ "ПРИВАТБАНК" відповідно до Постанови КМУ від 18.12.2016. № 961 (зі змінами) та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб відповідно до Постанови КМУ від 28.12.2016 №1003, девальвація національної валюти, курс якої по відношенню до долара США зріс з близько 24,00 грн./дол.США на кінець 2015 року до близько 27,19 грн./дол.США на кінець грудня 2016 року.

Варто зазначити, що окрім чисто фінансових цілей управління внутрішнім боргом має переслідувати також цілі забезпечення економічного зростання, стимулювати інвестиційний процес, протидіяти відтоку капіталів за кордон. Причому, якщо внутрішній державний борг становить значну частку відносно ВВП, то цілком зрозумілим є значний негативний вплив боргу на динаміку економічного розвитку країни.

Насамкінець зазначимо, що проблеми державного боргу (його формування, обслуговування, погашення та управління) є дуже складними, оскільки передбачають участь держави в особі уряду, Міністерства фінансів, Національного банку та фінансових інститутів не лише у відносинах з приводу залучення позичкових коштів до бюджету, але й управління боргом; розвиток грошового, банківського, фондового та інших ринків; інвестиційний клімат; податкове регулювання.

Розділ 3. Напрямки вдосконалення управління державним боргом України

Державний борг – важливий макроекономічний показник регулювання економіки держави, він дає змогу залучати кошти для вирішення першочергових економічних завдань, реалізації державних проектів та покриття дефіциту бюджету. Накопичення державного боргу, своєю чергою, загрожує економічній безпеці держави, адже при збільшенні суми боргу збільшуються витрати на його обслуговування. Таким чином, обрана проблематика дослідження є актуальною.

У сучасних умовах питання державного боргу України розглядається дедалі частіше, оскільки його сума з кожним роком збільшується, що не може не викликати занепокоєння. Основними причинами збільшення боргу вважається складна політична ситуація, щорічне збільшення дефіциту державного бюджету та постійний дефіцит платіжного балансу України. У зв'язку з цим стає зрозуміло, що існує необхідність пошуку нових шляхів управління боргом.

Під управлінням державним боргом розуміють виконання заходів по досягненню економії коштів державного бюджету з погашення та обслуговування державного боргу та поліпшення його структури, проведення заходів по інформаційній та рейтинговій підтримці залучення коштів на ринках капіталів [4]. Метою управління державним боргом є забезпечення боргової безпеки держави, тобто дотримання такого рівня державної заборгованості, який задовольняє потреби держави у фінансових ресурсах, дає змогу зберегти стійкість фінансової системи держави і при цьому не ставить під загрозу виконання державою своїх функцій та зобов'язань щодо погашення та обслуговування боргів [5].

Для України, як і для більшості держав світу, державні запозичення є основним джерелом покриття дефіциту бюджету, причому як державного, так і місцевих бюджетів. Розмір державного боргу, його динаміка, структура та темпи росту є одними з основних показників фінансового стану держави та

ефективності державної боргової політики [12]. Нові кошти для погашення державного боргу Україна може отримати на рахунок:

- реформування податкової системи;
- спрощення процедури створення малого та середнього бізнесу;
- приваблення нових інвестицій та приплив фінансово-валютних ресурсів;
- перегляду видатків бюджету та їх раціоналізації;
- поступової відмови від нових зовнішніх позик.

Також варто звернути увагу на зарубіжний досвід управління державним боргом. Найкращим варіантом для України стане використання «золотого правила», яке досить часто використовує Великобританія. Суть цього методу полягає в тому, що держава використовує нові позики лише для інвестування, і в результаті цього вона не лише з легкістю віддає позику та відсотки по ній, але й отримує прибуток. Для України цей спосіб є доцільним варіантом на майбутнє, оскільки він дає змогу забезпечити приріст надходжень фінансових ресурсів до державного бюджету та своєчасне погашення боргових зобов'язань.

На сьогодні Україна на міжнародній арені не вважається добросовісним позичальником, завдяки чому ставки для України зберігаються на рівні 8-9%, тоді як для більшості європейських країн вони не перевищують 3-4% [13]. В таких умовах досить важливим є провадження ефективної боргової політики. Важливою перешкодою цьому є відсутність належного законодавчого регулювання управління державним боргом. Зокрема, неврегульованими є наступні питання: компетенція органів влади щодо державного боргу; визначення величини, складу та структурних параметрів державного боргу, на які має орієнтуватися відповідна політика; регламентування операцій щодо управління державним боргом.

Стратегічною метою державної боргової політики України має стати залучення фінансових ресурсів для ефективної реалізації програм інституційного та інвестиційного розвитку країни із одночасним забезпеченням стабільного співвідношення державного боргу та ВВП.

Для того щоб послабити борговий тиск на бюджет і платіжний баланс і створити умови для економічного зростання, Україна повинна добиватися укладання з кредиторами угод про реструктуризацію боргу на умовах зменшення боргових виплат і обміну боргових зобов'язань держави на майнові активи [3].

Одним з методів зниження боргового навантаження є викуп боргових зобов'язань держави на вторинному ринку, з дисконтом за іноземну валюту. Для цього можуть використовуватися як офіційні валютні резерви країни, так і кредити міжнародних фінансових організацій.

Для покращення управління державним боргом України, необхідно вирішити такі питання:

- вдосконаленню механізмів здійснення державних запозичень та погашення державного боргу;
- встановленню нового механізму надання державних гарантій із урахуванням ризиків;
- створенню механізмів погашення державного боргу;
- створенню сучасної інституції з управління державним боргом;
- створенню умов прозорості та передбачуваності для всіх економічних агентів в питаннях управління державним боргом, створенню сучасної інформаційної інфраструктури управління державним боргом та ризиками;
- сприянню розвитку ринку державних цінних паперів;
- встановлення збалансованого механізму розмежування повноважень владних структур з управління державним боргом.

Отже, пріоритетними завданнями у сфері управління державним боргом України можна вважати зниження темпів росту державного боргу, отримання Україною статусу «добросовісного позичальника» на міжнародному ринку капіталів, зниження витрат на обслуговування державного боргу, прийняття відповідних законодавчих актів для врегулювання існуючих питань, оптимізація співвідношення державного боргу України до ВВП.

Висновки

Існуюче законодавче поле регулювання відносин, що виникають в процесі управління державним боргом та операцій з державною заборгованістю, не відповідає потребам поглиблення ринкового реформування основ макроекономічної політики та функціонування фінансових ринків і їхнього інституційного забезпечення, має несистемний характер. Водночас законодавчого врегулювання потребують система управління державним боргом, підвищення координованості дій центральних органів виконавчої і законодавчої влади та визначення пріоритетів розвитку економіки та напрямів використання коштів від додаткових запозичень.

Узагальнюючи викладене, визначимо основні напрямки нормалізації процесу управління державним боргом:

1. Удосконалення механізмів правового регулювання, прийняття Верховною Радою України Закону “Про державний внутрішній і зовнішній борг України” [3].

2. Визначення критеріїв оцінки державного боргу України, тобто розроблення критичних показників економічної безпеки держави. Наприклад, Світовий банк вважає критичним рівень державного зовнішнього боргу 50% до ВВП. Згідно з вимогами Маастріхтської угоди, економіку країни можна вважати здоровою, якщо поряд з іншими показниками державний борг не перевищує 60% ВВП [5].

3. Обов’язкове додержання оптимальної структури боргу з точки зору сумарного його обсягу та строків погашення облігацій.

4. Розроблення показників ефективності використання позичкових коштів з метою “самоокупності” державних позик. Чинне законодавство не передбачає цільового використання позичкових ресурсів, проте вважається доцільною більш прозора фінансова політика держави в цій сфері.

Отже, проблема державного боргу є актуальною для України, а тому потребує реалізацію заходів для проведення ефективної бюджетної політики.

Список використаної літератури

1. Закон України "Про Державний бюджет України на 2016 рік" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Постанова «Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2015-2017 роки»: Кабінет міністрів України; Постанова від 29.04.2015 № 327 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/320-2013-%D0%BF>
3. Бондарук Т.Г. Зовнішній державний борг України та механізм його обслуговування. Фінанси України. - 2000. – 380 с.
4. Василик О.Д. Державні фінанси України. КНУ ім. Т. Шевченка - К.: ЦУЛ, 2003. – С. 25-28.
5. Васишин Р. Державний борг України та управління ним. Збірник наукових праць Української Академії державного управління при Президентові України. - Випуск 1. - К.: Вид-во УАДУ, 2006. – С. 15
6. Заверуха П.Л. Правові засади та особливості управління державним боргом України // П.Л.Заверух: // Вісник Львівського університету. Серія юридична. Випуск 35. - Львів, 2007. – С. 240-250.
7. Корнєєв В. Боргові парадокси і орієнтири державних запозичень / Економіка України. - К., 2007. – С.99-103.
8. Кучер Г.В. Управління державним боргом та економічна безпека України. Актуальні проблеми міжнародних відносин - К.: ВПЦ "Київський університет", Інститут міжнародних відносин. - 2011. – С.10.
9. Козюк В.Т. Державний борг. - Тернопіль: Вид-во "Карт-бланш", 2002. – 238с.
10. Лісовенко В.В. Державний зовнішній борг України: оптимізація формування та управління – Монографія. – К.: Світ, 2001. – 222 с.
11. Лютий І.О. Державний кредит та боргова політика України. 2-ге видання [монографія]/ [Лютий І.О., Зражевська Н.В., Рожко О.Д.]; за ред. І.О. Лютого – К.: ЦУЛ, 2008. – 360 с.

12. Новий курс: реформи в Україні. 2016-2018. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. — К.: НВЦ НБУВ, 2016. — 232 с.
13. Онищук Я.В. Вплив боргової та фіскальної політики на соціально-економічний розвиток. Бюджетно-податкова політика в Україні (проблеми та перспективи розвитку), К: Академія ДПС України, 2008. – С.8-11.
14. Степаненко В.О. Проблеми утворення та обслуговування державного внутрішнього боргу В.О. Степаненко, Т.Г. Боднарчук // Фінанси України. - №4. – 2012. – С.42-45.
15. Сарановський О. Боргова безпека // О. Сарановський / Банківська справа. – 2010. – № 4. – С. 60-64;
16. Харлановський П.Р. Державний борг. Структура та методи управління // Вісник НБУ – 2009 – №8 – С. 21-24.
17. Юрій С.І. Бюджетна система України. - К.: НІОС, 2000. – 355 с.
18. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
19. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>